

In archieftijdschriften gelezen (4)

Deze aflevering kijkt ver over de eigen archiefgrenzen heen. Eerst wordt het toonaangevende Noord-Amerikaanse tijdschrift *The American Archivist* besproken, daarna het mededelingenblad (*Buttlein*) van het Nationaal Archief van Catalonië en *Scrinium*, het tijdschrift van de Oostenrijkse vereniging van archivariissen.

Gustaaf Janssens

Archivaris van het Koninklijk Paleis
Afdelingshoofd en plaatsvervangend Departementshoofd bij
het Algemeen Rijksarchief (Brussel)
Docent Archivistiek KU Leuven en GGS Archivistiek
e-mail: cap@kppr.be; gustaaaf.janssens@arts.kuleuven.be

The American Archivist, 67 (2004), afl. 1 (Spring-Summer); afl. 2 (Fall-Winter)

Red.: Phillip B. Eppard; Uitg.: Society of American Archivists.
527 S. Wells Street 5th Floor. Chicago. Ill. 60607-3922
(USA). ISSN 0360-9081

Raadpleegbaar in de bibliotheek van het Algemeen Rijksarchief (Brussel), in de bibliotheek van het Universiteitsarchief van de KU Leuven (Tabularium), in de bibliotheek van het Universiteitsarchief van de VUB (vakbibliotheek van de opleiding Archivistiek) en in de bibliotheek van het Nederlands Instituut voor Archiefonderwijs en -onderzoek (Archiefschool) te Amsterdam.

In deze jaargang van *The American Archivist* heeft vooral het artikel *Privacy rights and the rights of political victims: implications of the German experience* van Elena S. Danielson (p. 176-193) mij bijzonder geboeid. Het is een goed gestoffeerde evaluatie van de Duitse aanpak van de Stasi-archieven. De geschiedenis is bekend: in 1989 bleek dat de Oost-Duitse staatsveiligheid een gigantisch archief van 180 strekkende kilometer beheerde, waarin dossiers over niet minder dan vier miljoen inwoners en nog eens twee miljoen buitenlanders lagen opgeslagen. Onmiddellijk na de val van de Muur begonnen de verantwoordelijken halsoverkop met een grootschalige vernietiging, die stopgezet werd in januari 1990 toen dissidenten het gebouw bezetten en de openstelling van de archieven eisten. In de maatschappelijke discussie die daarna op gang kwam, waren drie tegengestelde belangen in het geding: het recht op privacy, de staatsveiligheid en de openbaarheid van bestuur. In de verwarde maanden tussen de val van de Muur en de eenmaking stelde een Oost-Duitse commissie voor om het Stasi-archief integraal te vernietigen. Op die manier zou het niet in handen van de West-Duitse of Amerikaanse inlichtingendiensten vallen en bovendien zou een pijnlijke en lang aanslepende afrekening met het eigen verleden vermeden worden. Het *Bundesarchiv* was voor deze tabula rasa-politiek niet te vinden, maar nam een tussenpositie in: de Stasi-archieven moesten, in toepassing van de (West-)Duitse archiefwet van 1969, voor dertig jaar gesloten blijven. Anderen, aangevoerd door Joachim Glauck, pleitten voor onmiddellijke openstelling. De wet op het Stasi-archief van 20 december 1991 was – tot verrassing van velen – een

overwinning voor de voorstanders van openstelling. De archiefzorg voor de Stasi-archieven werd toevertrouwd aan de Bondsdag, die een speciale administratie in het leven riep. Cruciaal was dat de wet voorzag dat slachtoffers van politieke vervolging rechtstreeks en onmiddellijk toegang kregen tot hun dossiers. De Duitse aanpak is uniek; in andere voormalige Oostbloklanden werd voor andere oplossingen gekozen. De tijdelijke sluiting van de archieven en de raadpleging om de antecedenten van topambtenaren of -politici te controleren blijven een heikele aangelegenheid. De deur voor vervalsing staat altijd op een kier, politici blijven kwetsbaar voor afpersing, democratische controle blijft een hachelijke aangelegenheid.

Vijftien jaar na de val van de muur kan met de nodige afstand teruggekeken worden naar de lotgevallen van de Stasi-archieven en andere 'archives of repression'. De ervaringen van de Duitse aanpak zijn volgens de auteur een sterk argument om voor openheid te kiezen. De opening van dit soort archieven afkomstig van repressieve regimes draagt bij tot een nieuw rechtvaardigheidsgevoel en leidt tot vertrouwen in het nieuwe regime. De vrees dat de Duitse samenleving niet klaar was voor deze confrontatie met haar eigen verleden, één van de voornaamste argumenten van de tegenstanders, is eigenlijk niet bewaarheid. Vijftien jaar en anderhalf miljoen aanvragen later blijkt dat het DDR-verleden, zoals dat in het Stasi-archief ligt opgeslagen, op enkele echtscheidingen en zelfmoorden na, redelijk goed verwerkt is.

Openbaarheid van archief staat ook centraal in enkele andere bijdragen. Dwayne Cox bespreekt in *Title Company v. County Recorder: a case study in Open Records Litigation, 1874-1918* (p. 46-57) hoe de Amerikaanse traditie van gesloten overheidsarchief, aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw opengebroken werd in een aantal rechtszaken, waarin toegang tot archief werd afgedwongen in het kader van controle op verkiezingsfraude, misbruik van openbare financiën en vooral betwistingen inzake landeigendom. *In secret kept, in silence sealed: privacy in the papers of authors and celebrities* (p. 194-211) van Sara S. Hodson geeft, op basis van enkele goed gekozen voorbeelden, een wat impressionistisch beeld van de privacyproblematiek in archieven van schrijvers en andere beroemdheden. Vooral nu archiefdiensten al bij leven van de betrokkenen beginnen met verzamelen en nu de hoge marktwaarde en de copyrightimplicaties van dit soort materiaal ook aan erfgenamen niet onbekend zijn, trekken literaire archieven en archieven van bekende persoonlijkheden in het algemeen nog meer 'ongezonde belangstelling' aan dan vroeger.

Tamar G. Chute en Ellen D. Swain stellen de toegankelijkheid van archieven met betrekking tot studenten aan de orde in *Navigating ambiguous waters: providing access to student records in the University Archives* (p. 212-233). Persoonsgebonden archiefbescheiden over studenten in universiteitsarchieven (o.m. aanbevelingsbrieven, stukken betreffende studiefinanciering, discipline, enz.) vormen een

privacygevoelige categorie. De *Family Educational Rights and Privacy Act (FERPA)* van 1974 voorzorg verregaande bescherming tegen raadpleging door derden. Gedetailleerd onderzoek in een honderdtal archiefdiensten bracht echter aan het licht dat de toepassing van een en ander helemaal niet zo evident is en dat er nood is aan duidelijke richtlijnen.

Voor archieven van religieuze congregaties doen zich soortgelijke problemen voor. In *The use of Convent Archival Records in medical research: the School Sisters of Notre Dame Archives and the Nun Study* (p. 86-106) brengen Gari-Anne Patzwald and Carol Marie Wildt verslag uit over een ongewone, maar geslaagde samenwerking tussen een professionele archiefdienst en een medisch project. 'The Nun Study' is een langetermijnonderzoek naar Alzheimer en andere ziekten bij 678 zusters van de congregatie van de School Sisters of Notre Dame. Het intensieve gebruik van de rijke archieven van deze onderwijscongregatie gaat terug op een initiatief uit 1972 om het archivalisch erfgoed van de kloosters per provincie bij elkaar te brengen. Vooral de persoonlijke dossiers van de zusters met daarin zelf geschreven autobiografieën, kopieën van diploma's, overlijdensattesten, medische bescheiden... vormen een eersterangsbron voor het in 1986 begonnen medische project.

Trusting archivists: the role of Archival Ethics Codes in establishing public faith (Glenn Dingwall, p. 11-30) bespreekt de impact van de deontologie tegen de achtergrond van professionalisering en de relaties met het grote publiek. Op basis van een vergelijking van de ICA-code en de codes van de Canadese, Amerikaanse, Engelse en Australische vakverenigingen pleit Dingwall voor meer aandacht voor en een betere communicatie van deze deontologische regels. Die moeten in de driehoeksverhouding tussen klanten, archivariissen en archiefvormer(s) het vertrouwen in de archiefwereld verhogen.

Twee historische bijdragen lijken op het eerste gezicht verkaptte publiciteit voor de heruitgave door de SAA van Ernst Posners *Archives in the Ancient World* (1972) en Hilary Jenkinson's *Selected writings* (1980; 2de uitg. 2003), maar de artikels bieden meer dan dat.

Terence M. Eastwood (*Jenkinson's writings on some enduring archival themes*, p. 31-45) beklemtoont de actualiteit van Jenkinson's ideeën, die grote nadruk legde op de integriteit van archieven en die – daarmee samenhangend – selectie door archivariissen afwees, als een bedreiging van die integriteit. H. Jenkinson (1882-1961), 48 jaar in dienst van het Public Record Office, verwierf vooral bekendheid met zijn *Manual of archive administration* (1922). Zijn *Selected writings*, gepubliceerd in 1980, bevatten uiteenlopende artikels over paleografie, zegelkunde, de impact van de oorlog op de materiële zorg... De klassieke tegenstelling tussen Jenkinson, de onbuigzame *prinzipienreiter*, en zijn tegenpool Th. Schellenberg, de onverbetelrijke pragmaticus, moet volgens Eastwood overigens bijgesteld worden. James O'Toole beklemtoont de betekenis van een andere

klassieker in *Back to the future: Ernst Posner's archives in the Ancient World* (p. 161-175). De Duitse jood Ernst Posner (1892-1980), die in de jaren 1930 naar de Verenigde Staten uitweek, wordt wel eens ironisch beschreven als 'Hitlers geschenk aan het Amerikaanse archiefwezen'. Hij bracht immers de Europese archieftraditie naar de Verenigde Staten, waar hij aan de basis lag van een vernieuwde archiefopleiding. Zijn standaardwerk *Archives in the Ancient World* (1972) geeft een verbluffend breed overzicht van het archiefwezen in de Oudheid, van de kleitabletarchieven in Mesopotamië tot de archieven van het Romeinse keizerrijk. Lange tijd werd het boek beschouwd als een interessant en erudiet curiosum, maar zonder veel relevantie voor het actuele archiefwerk. O'Toole echter wijst op de universaliteit die Posner overigens zelf al had nagestreefd. Zijn uitgangspunt was immers dat de archieven van de Oudheid veel gemeen hadden met eigentijds archief. Op basis van een breed opgezet onderzoek moest het volgens Posner mogelijk zijn over te gaan tot de identificatie van "those basic types of records that may be called constants in records creation". O'Toole geeft nog een bondig overzicht van recent onderzoek naar archief en archiefwezen in de Oudheid, dat Posners werk aangevuld en gecorrigeerd maar niet vervangen heeft. Centraal in dit recente onderzoek staan de betekenis van de invoering van het schrift, de spanning tussen de mondelinge en de schriftelijke cultuur en Posners notie van continuïteit met het archiefwezen in de Oudheid.

Zelden staan archivariissen stil bij de economische waarde van hun archief. Toch worden ze bij diefstal en bij discussies over copyright met hun neus op deze problematiek gedrukt. Nancy E. Loe bespreekt de ingewikkelde toestand inzake copyright in *Avoiding the Golden Fleece: licensing agreements for archives* (p. 58-85). Meer en meer worden archivariissen geconfronteerd met commerciële aanvragen van gebruik van archiefmateriaal. De explosie van de mediasector in de voorbije vijftien jaar heeft daar ongetwijfeld mee te maken. Archivariissen hebben dringend nood aan bijscholing in deze complexe wereld, willen ze niet gepaaid worden met een 'gulden vlies', terwijl anderen grof geld verdienen met 'hun' materiaal. Hoewel vooral toegesneden op de Amerikaanse context, zijn de adviezen die de auteur geeft ook voor Vlaamse archivariissen interessant. Het belang en de complexiteit van de problematiek zullen de komende jaren alleen maar toenemen.

Interessant in dit verband is ook de casestudy van Bruce P. Stark (*The Archivist as detective; or the case of Ledyard v. William Morgan*, p. 269-292) over de diefstal van documenten uit de Connecticut State Library en de speurtocht die leidde tot het terugvinden en het succesvol recupereren van de stukken in kwestie. Ook hier weer zijn nuttige adviezen te vinden inzake preventie, waardering van de collecties en veiligheidsbeleid.

User interactions with electronic finding aids in a controlled setting (Christopher J. Prom, p. 234-268) sluit aan bij het

momenteel populaire gebruikersonderzoek (cf. de bespreking van Afl. 1 van jg. 2003 van *The American Archivist*, in B&AGids, 81 (2005; Afl. 2), p. 39-40). Prom maakt in zijn enquête een onderscheid tussen beginnelingen, informatica-experts en archiefexperts en komt, zoals Yakel en anderen vroeger, tot de conclusie dat de rol van de archivaris als bemiddelaar in de informatiesamenleving niet vermindert, maar integendeel toeneemt: "it is unlikely that on line finding aids will ever make the chaotic nature of archival systems wholly understandable to archives users".

Recensieartikelen worden in deze rubriek normaliter niet opgenomen, maar ik maak graag een uitzondering voor *Negotiating the visual turn: new perspectives on images and archives* (p. 107-122). Hierin bespreekt Joan M. Schwartz vier publicaties die relevant zijn voor de grote impact van de beeldcultuur op het werk van de archivaris, gaande van het vrij klassieke *Eyewitnessing: the use of images as historical evidence* van Peter Burke tot het postmoderne *Visual methodologies* van Gillian Rose, waarin de context en de deconstructie van beeldarchief centraal staan in een nieuw begrip van de manier waarop beelden ontstaan, veranderen en gemanipuleerd worden. Een soortgelijke aanpak tekent ook *The new nature of maps* van J.B. Harley en *Raw histories: photographs, anthropology and museums* van Elizabeth Edwards, waarin respectievelijk kaarten en fotomateriaal tegen het postmoderne licht gehouden worden. Voor archivariissen, die in toenemende mate met beeldmateriaal geconfronteerd worden, is deze interdisciplinaire lectuur zeker geen overbodige luxe. Zie in dit verband ook het recensieartikel *Negotiating the visual turn: new perspectives on images and archives* van Joan M. Schwartz, dat in afl. 1 is afgedrukt (p. 107-122) en waarin vier nuttige publicaties over 'beeldmateriaal' besproken worden. Deze bijdrage is ook via het internet raadpleegbaar: http://www.archivists.org/periodicals/aa_v67/schwartz.pdf. (Eddy Put).

Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya, nrs 7, 8, 9 (2004)

Red.: Francesc Balada e.a.; Uitg.: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Rambla de Sta. Monica, 8 (Palau Marc). E-08002 Barcelona (Spanje). ISSN 1695-9000

Raadpleegbaar via de website van het Arxiu Nacional de Catalunya: <http://cultura.gencat.net/anc/> doorklikken naar 'publicacions'.

De nieuwsbrief van het Nationaal Archief van Catalonië (ANC) toont goed hoe degelijke archivalistische informatie op een aantrekkelijke en zeer leesbare manier aan het grote publiek kan worden aangeboden. In aflevering 7 is het editoriaal gewijd aan de kwestie van de *Papales de Salamanca*, speciaal dan de Catalaanse archieven die na de Spaanse Burgeroorlog door de franquistische troepen als oorlogsbuit zijn meegevoerd, door de Spaanse Staat in beslag werden genomen en die nu in het Archivo General de la Guerra Civil (Salamanca) berusten. Uiteraard verscheen het artikel voordat de Spaanse regering in december

2004 beslist had de Catalaanse overheidsarchieven te restitueren. Het debat over de *Papales de Salamanca* is echter nog niet beëindigd (Angels Bernal i Cercós, *L'ANC fa un estudi sobre el patrimoni documental català que es troba a l'arxiu de la guerra civil, a Salamanca*, Afl. 7; p. 2-5).

Boeiende onderzoeksperspectieven biedt een artikel over de inschrijvingsdossiers voor motorvoertuigen in de provincie Barcelona (1907-1962) (Marc-Aureli Berenguer, *Els expedients de vehicles matriculats a la provincia de Barcelona*, Afl. 7; p. 6-7). Het betreft dossiers met informatie over wie welk voertuig in het verkeer heeft gebracht. Een andere typologisch-inhoudelijke bronnenstudie betreft de dossiers van de personen die de maand januari 1939 in de 'Presó Model' (de hoofdgevangenis van Barcelona) werden geïnterneerd. Anna Duran i Armengol bestudeert de bron (*El moviment d'interns a la presó model: els últimes ingressos del període republicà (gener 1939)*, Afl. 8, p. 2-6) met speciale aandacht voor de gegevens over herkomst (reden voor internering) en bestemming (ontslag en exil nadien) van de gevangenen die gedurende de laatste 24 dagen van de republiek werden opgepakt en ontslagen.

Water is kostbaar en levensnoodzakelijk, zeker in mediterrane gebieden waar een lange periode van droogte catastrofale gevolgen kan hebben. Bijzonder boeiend is het artikel over 17de- en 18de-eeuwse processen betreffende waterproblemen bewaard in het archief van de Koninklijke Rechtbank van Catalonië (Maria Utgés i Vallespi, *Els conflictes sobre l'aigua als processos de la Reial Audiència de Catalunya (Seghles XVII i XVIII)*, Afl. 8; p. 7-11).

Het ANC bewaart niet alleen overheidsarchief, het verzamelt ook persoonlijke documenten van of over Catalaanse politici. Interessant is de nota over de 'Companys-documenten', bescheiden van of betreffende Lluís Companys, laatste president van de republikeinse Generalitat. De stukken werden na de uitlevering van de naar Frankrijk gevluchte Companys aan Spanje en na diens executie (Barcelona, 15 oktober 1940) door de familie bewaard en konden uiteindelijk door het ANC verworven worden. Het betreft vooral documenten van familiale aard, afkomstig van een zestal archiefvormers, met inbegrip van enkele persoonlijke geschriften en voorwerpen van Companys zelf (Llorenç Codern i Bové, *La recuperació de la documentació del president Lluís Companys*, Afl. 7; p. 8-11). In particuliere archieven berusten soms erg belangrijke stukken. Zo bevat het archief van Francesc Macià i Josep Conangla een ontwerp van grondwet voor een republiek Catalonië uit 1928. Het document was één van de topstukken op de gelegenheidstentoonstelling die het ANC in oktober 2004 ter gelegenheid van een colloquium gewijd aan de 75ste verjaardag van deze grondwet heeft ingericht (Rosa M. Cruellas i Serra, *La constitució de l'Havana (75è aniversari)*, Afl. 7; p. 12-13).

Fotocollecties worden door elke archiefdienst gekoesterd. Een belangrijke aanwinst voor het ANC is de eind 2003

verworven foto's afkomstig van musicoloog en componist Francesc Brunet i Recasens (1861-1939). Het gaat om 840 glasplaatnegatieven met opnamen uit de periode 1897 tot de jaren 1930 betreffende religieuze architectuur en het dagelijkse leven in de stad en op het Catalaanse platteland (Merche Fernández Sagrera, *Els fons fotogràfic de Francesc Brunet i Recasens*, Afl. 7; p. 14-15).

De burgeroorlog en vooral de nasleep ervan zijn in Catalonië nog sterk in het collectieve geheugen aanwezig. Dankzij onderzoek in niet-Catalaanse archieven is het mogelijk om bepaalde aspecten van de exodus van 1939 beter te leren kennen. In dit verband zijn bijdragen van Marc Torras i Serra over de Franse interneringskampen voor gevluchte Spanjaarden en Catalanen erg interessant (*Documentació del camp de refugiats de Ceilhès, a França* (Afl. 8; p. 17 - over het kamp in Céret) en *Els refugiats del camp d'Agde* (Afl. 9; p. 2-5 - over het kamp in Agde). De auteur bespreekt de inhoud en de onderzoeksmogelijkheden van de kamparchieven (periode 3 maart - 14 oktober 1939) die in de Archives départementales du Hérault (Montpellier, Frankrijk) worden bewaard. Het ANC beschikt over kopieën.

Wat er in het ANC aanwezig is om de geschiedenis van de radio te besturen wordt uiteengezet in een bijdrage van Rosa M. Cruellas en Imma Navarro (*Els fons documentals de l'Arxiu Nacional de Catalunya per a l'estudi de la radiofusió* (afl. 9; p. 9-12).

Ten slotte wijzen wij erop dat de aanwinsten van het ANC en persartikelen over Catalaans archief in de rubrieken *Ingressos* en *L'ANC a la premsa* kunnen worden teruggevonden. (Gustaaf Janssens).

Scrinium: Zeitschrift des Verbandes Österreichischer Archivarinnen und Archivare (VÖA), 58 (2004)

Red.: Christine Tropper, Heinrich Berg en Hubert Zenz;
Uitg.: Verband Österreichischer Archivarinnen und Archivare. Wiener Stadt- und Landesarchiv. Gasometer D. Guglgasse 13. A-1110 Wien (Oostenrijk).

Raadpleegbaar in de bibliotheek van het Algemeen Rijksarchief (Brussel).

Zowat de helft van deze aflevering van *Scrinium* wordt ingenomen door de referaten van de workshop 'Bewertung: Archivische Überlieferungsbildung: Neue Ansätze – Aktuelle Probleme', die op 26 en 27 mei 2003 in Wenen plaatsvond. Vanuit zijn ervaring in het Landesarchiv Baden-Württemberg belicht R. Kretschmar (*Aktuelle Tendenzen archivischer Überlieferungsbildung in der Bundesrepublik Deutschland*, p. 5-29) de voor- en nadelen van het gebruik van archiveringsmodellen. Deze moeten flexibel en kritisch worden aangewend. Zij kunnen algemeen voorschrijven welke archiefbescheiden zonder meer te bewaren of te vernietigen zijn, maar moeten dus vooral aangeven in welke gevallen autopsie noodzakelijk is. De noodzaak om syste-

matischer en doelgerichter te werken betekende de aanzet tot het omvattende project rond verticale en horizontale waardering. Waar het Nederlandse PIVOT-project zich in hoofdzaak beperkte tot de waardering van bevoegdheden, taken en handelingen, acht het Duitse project de studie van de documenten zelf onontbeerlijk om tot deugdelijke selectielijsten te komen. Deze zeer leeswaardige bijdrage eindigt met een overzicht van de punten inzake waardering van archief, die vandaag nog verdere uitdieping verdienen, zoals de mogelijkheden en grenzen van de samenwerking tussen de verschillende archiefdiensten, of de inbreng van onderzoekers. H. Berg toont in *Bewertung von EDV-Anwendungen im Magistrat der Stadt Wien* (p. 44-59) hoe in Oostenrijk wordt omgegaan met de archivering van elektronische databestanden. Ambtelijke bescheiden gelden al lang niet meer als de spiegel van de samenleving. Een aangepast, creatief en dynamisch acquisitiebeleid moet derhalve de functionele archivering completeren. Dat is weliswaar perfect vergelijkbaar met de *documentation strategy* uit de *post-custodial era*, maar betekent niet dat alles bij het oude blijft, aldus P. Csendes (*Kontemporäre Konzepte der Überlieferungsbildung – Alter Wein in neuen Schläuchen?* p. 75-79). Signaleren we nog de voorstelling van W. Lukaseder (*Das Internet-Portal der kirchlichen Archive in Österreich - kirchenarchive.at*, p. 95-104) en de bibliografische bijdrage van F. Opll (*Literaturhinweise auf Stadtarchive in Österreich und Osteuropa*, p. 119-129). (Michel Oosterbosch).

